

Anonymus Gesta Hungarorum mint történeti forrás*

1. A téma és a módszer. A jó emlékü Kubinyi András egy alkalommal azt találta mondani nekem, hogy nem is igazi kutatója az Árpád-kornak az, aki legalább egy Anonymus-tanulmányt nem írt életében. Ezen én már szerencsésen túl vagyok; nagyobb baj nem lett belőle, talán azért, mert a tanulmánynak csak egy része foglalkozott Anonymus vezérnévsorával (ZSOLDOS 1996: 176–194, I. még rövidített változatban: ZSOLDOS 2002: 380–393). Az, hogy most újra beleártom magam a témába, leginkább annak tulajdonítható, hogy Oscar Wilde-hoz hasonlóan magam is a kísértéseknek tudok a legkevésbé ellenállni, ámbár abban már bizonytalansággal eltérne véleményünk, hogy melyikünk mit tekint annak. Történészként elsősorban a sokat vitatott datálás kérdéséhez tudok talán néhány adalékkal szolgálni, mégpedig – ez aligha meglepő – kizárólag történeti szempontokat követve. A terjedelmes Anonymus-irodalomban, melynek áttekintéséhez két kutatástörténeti összefoglalás nyújt nélkülözhetetlen segítséget (CSAPODI 1978; THOROCZKAY 1994–1995), ezek egy része szóba került már, csak éppen elégedetlen vagyok az eredménnyel, a geszta más, ez alkalommal szintén érintett elemei ellenben háttérbe szorultak; álláspontom szerint indokolatlanul. A követett módszer jól ismert: olyan adatok keresése a szövegben, amelyek korhoz köthetők.

Előjáróban két megjegyzés. Az világos, hogy Anonymus azon ismeretei, amelyek tükröződnek munkájában, életének a geszta megírása előtti bármely szakaszából származhatnak, így a mű datálása szempontjából különös jelentőségük azoknak van közülük, amelyek a legkésőbbi időszakra mutatnak. A másik: ez a módszer szükségképpen kudarcra van ítélve, ha valaki a maga Anonymus-jelöltje ismert vagy feltételezett életrajzi adatai alapján válogat a geszta korjelölőnek ítélt elemek közül. Nekem nincs Anonymus-jelöltem, ha tehát nem térek ki mindenre, amire pedig indokolt lenne, annak egyetlen oka az, hogy nem kívánok visszaélni olvasóim türelmével.

2. A módszer buktatói

2.1. a koronázás. A második megjegyzésben említett csapdát olykor még nagy tudású és tapasztalt kutatók sem tudják elkerülni. GYÖRFFY GYÖRGY például a HORVÁTH JÁNOS-sal folytatott vitájában (GYÖRFFY 1970: 13; vö. IFJ. HORVÁTH 1966: 263–264) úgy vélekedett, hogy Béla herceg (a későbbi IV. Béla király) apja, II. András király életében, 1214-ben történt megkoronázásának „semmi belpolitikai jelentősége nem volt”, ellentétben a dinasztia történetének ezt közvetlenül megelőző hasonló eseteivel, amikor ugyanis III. Béla legidősebb fiát, Imrét, majd pedig Imre király a maga kiskorú örökösét, a későbbi III. Lászlót koronáztatta meg. A kérdés azért került szóba, mert Anonymus, amint az közismert, még apja

* A tanulmány a Magyar Nyelvtudományi Társaság 2023. június 28-i felolvasó ülésén elhangzott előadás szerkesztett változata.

életében uralkodói hatalmat juttat előbb Árpádnak, majd Zoltának, s végül Taksonynak (Anonymus cc. 13, 52, 57 in: SRH. 1: 52, 105, 114) ami harmonikusan illeszkedett HORVÁTH azon elképzeléséhez, mely szerint Anonymus munkája II. András uralkodásának első szakaszában keletkezett, GYÖRFFY számára ellenben, mivel ő Imre király korára keltezte a gesztát, Béla herceg 1214. évi megkoronázása koncepciója ívét megtörő adat volt, melyet igyekezett figyelmen kívül hagyni. Valójában azonban Imre herceg első, 1182. évi megkoronázásának (Gaufredus de Bruil: Chronicon, Lib. I, c. 65 in: MGH. SS. 26: 202) sokkal inkább volt külpolitikai jelentősége, mint belpolitikai, amennyiben az esemény az Imre herceg és I. Frigyes német-római császár leánya között létesített jegyességgel állhatott összefüggésben (PAULER 1899². 1: 324), a későbbi III. László még apja életében történt megkoronázására pedig már azt követően került sor, hogy Imre és öccse, András herceg kiegyezett egymással, így az eredetileg valóban az öröklés kérdésében kész helyzetet kialakítani hivatott szertartás a dinasztia tagjai között helyreállt békét megjelenítő ünneppé szelídült (ZSOLDOS 2022: 37–39). Egyedül Imre herceg második – szintén még III. Béla életében történt – koronázásának¹ lehetett némi belpolitikai éle, kiváltképpen, ha arra, miként azt feltételezem, valóban 1192-ben került sor, akkor tehát, amikor III. Béla másodszületett fia, András herceg rövid életű halicsi fejedelemsége után újra Magyarországon tartózkodott, s apja kifejezésre akarta juttatni: az új helyzetben is András bátyját, Imrét tekinti trónörökösének (ZSOLDOS 2014: 172–174). Béla herceg 1214. évi megkoronázásának ugyanakkor – ellentétben GYÖRFFY idézett véleményével – bizonyosan megvolt a maga belpolitikai jelentősége, amint arról minden kétséget kizáróan tanúskodik II. András III. Ince pápához még a koronázás előtt intézett levele, melyben arra kérte a nyugati egyház fejét, hogy sújtsa kiközösítéssel a fia megkoronázása érdekében mesterkedő összeesküvőket (*conspiratores*), legyenek azok akár egyházi, akár világi személyek ([1214.] s. d.: VMHH. 1: 2).

2.2. Nemzetségek. A *genus, generatio* ’nemzetség’ kifejezés, mely ismétlődően felbukkan Anonymus művében (l. pl. Anonymus cc. 6, 10, 20 in: SRH. 1: 41, 46, 61), kiváló példáját szolgáltatja annak, hogy mennyire félrevezető lehet a geszta egyes elemeinek gépies összevetése a korszak egyéb forrásaival. Kifogástalan hitelű oklevélben a származás megjelölését szolgáló *de genere* fordulat első ízben 1208-ban fordul elő (1208. s. d.: UB. 1: 50), amiből kézenfekvő lehetne a következtetés: a mű keletkezési idejét csak az 1208 utáni időszak éveiben kereshetjük, mérjük azt bármily szűkmarkúan vagy éppen bőkezűen. Ehhez azonban el kellene fogadnunk azt a történeti irodalomban olykor fel-feltűnő vélekedést, mely szerint 1208 előtt nem számolhatunk maguknak a nemzetségeknek a létével sem, s így például a magyar krónikák azon részei, melyekben 12. századi események elbeszélése során kerülnek elő valamely nemzetséghez tartozóként megjelölt személyek, kizárólag 13. századi interpoláció eredményeként kerülhettek a ma ismert szövegtestbe (l. pl. GYÖRFFY 1966: 26–29). Még ha el is tekintenénk attól, hogy mindaz, amit a 13–14. századi nemzetségekről tudunk, eleve kizárja azok másodlagos ráépülését

¹ 1194. júl. 5.: regnante domino nostro Bela invictissimo Hungarie, Dalmacie Rameque rege et Henrico filio eius b i s c o r o n a t o Dalmatiam et Croatiam feliciter gubernante (CDCr. 2: 267).

eredetileg egymástól független rokonsági csoportokra, és tapintatosan nem firtatnánk azt a kérdést sem, hogy ugyan mi értelme lett volna olyan, a 13. században teljesen ismeretlen nemzetségekre való utalásokkal bővíteni utólag a krónika szövegét, mint amilyen a Tátony, az Almási vagy a Simád (*Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.*, cc. 87, 145, 161 in: SRH. 1: 344, 424, 449),² akkor is könnyedén cáfolható a nemzetségek esetében az első okleveles előfordulás évének, 1208-nak valós határpontként értelmezése. Elegendő ehhez felidézni a kapornaki monostort legkésőbb II. Géza király uralkodása idején alapító (1237. s. d.: ZalaOkl. 1: 11; 1257. szept. 29.: uo. 1: 33; vö. SÖRÖS 1912: 268–269) Kadar vagy Kádor (*Cador*) nemzetség esetét, mely valamikor III. Béla halála, azaz 1196 előtt halt ki, a nemzetség egykori létében mégsem szokás kételkedni (vö. pl. KRISTÓ 1975: 957), mivel az azt említő oklevél történetesen 1212-ben kelt (1212. s. d.: MES. 1: 202). *Quid plura?* – kérdezhetjük Anonymusszal.

3. Korjelölő elemek

3.1. lovászmester. A lovászmester (*magister agazonum*) méltóságának feltűnése a gesztában (Anonymus c. 44 in: SRH. 1: 89) már inkább ígérkezik igazi határpontnak. A méltóságra vonatkozó első adat 1217-ből való (1217. s. d.: VMHH. 1: 15; vö. ZSOLDOS 2011: 56), és esetében – ellentétben a többi udvari méltósággal, az asztalnok-, a pohárnok- és a tárnokmesterrel – nincsenek olyan adatok, amelyek 12. századi vagy korábbi előzményekre utalnak (ZSOLDOS 2011: 53–54, 58–59, 61–62). Azok a király körül forgoló agazok (lovászok), mint amilyen a tihanyi alapítólevélben felbukkanó Nána (1055. s. d.: DHA. 1: 152), inkább lovászpánok lehettek (ZSOLDOS 2011: 243–244). A „mester”-ek feltűnése II. András királyi tanácsában ugyanakkor politikatörténeti szempontból jól beilleszthető a korszakról való ismereteinkbe (ZSOLDOS 2022: 58–59), amit alátámaszt Rogerius megjegyzése az udvari méltóságok és a megyésispánok feszültségkeltően eltérő helyzetéről (Rogerii Carmen Miserabile, c. 10 in: SRH. 2: 558). A formális logikát követve tehát csak 1217 után keletkezhetett volna a geszta. Csakhogy a II. András-kori udvari méltóságok megjelenését első említéseik 1209 és 1217 közé keltezik (1209. s. d.: CDES. 1: 121 [pohárnokmester], 1214. s. d.: DL. 91 934 [tárnokmester], 1217. s. d.: VMHH. 1: 15 [asztalnok- és lovászmester]),³ s így – élve azzal az észszerűnek tűnő feltételezéssel, hogy mind a négy méltóság azonos időben nyerte el a maga későbbiekből ismert formáját – nem zárható ki, sőt valószínű, hogy mindjárt trónra lépését követően alakította át a királyi tanács szerkezetét a „mester”-ek bevonásával a király, s az első ránk maradt előfordulásokban megmutatózó időbeli szóródás csupán forrásaink fennmaradásának esetlegességeire vezethető vissza. A „lovászmester” a középkorban Nagysziget néven emlegetett mai Csepel-szigettel együtt tűnik fel a gesztában, ahol tudniillik a vezér lovait

² Egyedül a „Simád nemzetség” esetében találhatunk magyarázatot, ha a név valóban az ismert Gyovad nemzetségre (KARÁCSONYI 1900–1904/1995²: 542–545) utal, l. KARÁCSONYI 1927–1928: 590.

³ Asztalnokmester már az erősen vitatott hiteltű leleszi oklevélben is előkerül, l. 1214. s. d.: CDES. 1: 150.

legeltetik (Anonymus c. 44 in: SRH. 1: 88–92). A Nagysziget (Gy. 4: 189–206) és a királyi ménes kapcsolatára talán már a 11. századtól kezdve utalnak forrásaink (ZSOLDOS 1998: 21–22), az ellenben bizonyos, hogy e kapcsolat még a 14. század közepén is élő volt (1344. szept. 26.: ZO. 2: 136–137; vö. 1347. szept. 3.: DL. 87 219). Itt jegyzem meg, hogy az első ismert lovászmester egyúttal az első ismert pozsegai ispán is (1220. s. d.: UB. 1: 77–78; vö. ZSOLDOS 2011: 181), miközben Pozsega vára egy rövid és funkciótlan megjegyzés erejéig a gesztában szintén feltűnik (Anonymus c. 43 in: SRH. 1: 88). A „lovászmester” méltóságának említése alapján tehát a geszta keletkezési idejének II. András korához kötése megalapozottnak ítélnélhető, annál is inkább, mert a Nagyszigettel szoros összefüggésben tűnik fel a gesztában, márpedig II. András idejében a Nagysziget a király kezében volt, amire abból következtethetünk, hogy egy, még Imre király által Tiborc ispán monostorának – azaz a mai Szentendrei-szigeten lévő Szigetmonostornak (Gy. 4: 701–702) – adott jövedelmet II. András, hogy maga élhessen azzal, a Nagysziget-hez csatolt, s történetesen éppen 1217-ben más jövedelemmel kárpótolta Tiborc monostorát (1217. s. d.: BTOE. 1: 14–15). II. András korában minden feltétel adott volt tehát a kun Csepel lovászmester történetének megalkotásához.

3.2. Attila városa. Különös figyelmet érdemelnek az Anonymus „jelen”-ére vonatkozó utalások a geszta szövegében; ezek egyike Attila királyi székhelye (*regalis locus*), melyet Anonymus szerint „magyar nyelven most Budavárnak” (*per linguam Hungaricam dicitur nunc Buduuar*) mondanak, „a németek pedig Ecilburgnak hívják” (*a Teothonicis Ecilburgu vocatur*).⁴ A passzus kiváló érvelt szolgáltat azon, ma már uralkodónak számító álláspont mellett, hogy Anonymus „Béla király”-a csak III. Béla lehet, hiszen Óbuda német neve a 12. század végének forrásaiban tűnik fel (vö. pl. KRISTÓ 1979: 49–50), míg a mai Buda megalapítását követően a „Budavár” név az új településre inkább ráillik, s ennek megfelelően annak számos latin nyelvű névváltozata között fel is tűnik az Anonymus magyar helynevéhez közel álló *castrum Budense* alak (1268. okt. 18.: BTOE. 1: 100; [1268.] nov. 2.: BTOE. 1: 71–72;⁵ 1275. júl. 16.: BTOE. 1: 145; 1276. márc. 8.: HO. 6: 219; 1279. júl. 8.: HO. 6: 242 stb.). A geszta szövegéből azonban ennél több bontható ki, ha a magyar nyelvű helynév történeti háttérének is szentelünk némi figyelmet. Anonymus állításával ellentétben az általa a mai Óbudára használt „Budavár” névalak csak esetlegesen tűnik fel részint hazai, részint külföldi elbeszélő forrásokban (Chronici Hungarici compositio saeculi XIV., c. 13 in: SRH. 1: 268–269; ELTER 1985: 57, 58, 60; Chronica Albrici, ad a. 1223 in: MGH. SS. 23: 913), a magyarországi gyakorlati írásbeliségben az egyszerű „Buda” alak az általános (vö. Gy. 4: 661–677), mely megmaradt azt követően is, hogy az 1250-es években megjelenik az ismert településtörténeti fejleményeket tükröző „Óbuda” változat ([1250-es évek] okt. [19–25.]: ZO. 1: 17–18;⁶ 1261. szept. 9.: RA. 2/1: 120; vö. még SPEKNER 2015: 69–81). Mind Óbuda királyi székváros volta, mind az óbudai vár kifejezetten II. András korára utal: korábban megmagyarázhatatlan

⁴ Anonymus c. 1 in: SRH. 1: 35, az idézett magyar szöveg PAIS DEZSŐ fordítása, l. AGH. 79.

⁵ Vö. Dpm. 30. sz.

⁶ Vö. Dpm. 10. sz.

lenne, akkor azonban nagyon is korszerű elem. III. Béla bizonyosan Esztergomot tartotta székvárosának (ZSOLDOS 2017: 30–31), aminek az sem mond ellent, hogy már az ő idejében létezett az a II. András korában említett óbudai „királyi ház” (K. n.: *domus regia*, BTOE. 1: 12), ahol vendégül látta Barbarossa Frigyest 1189-ben (l. pl. Arnoldi abbatis Lubacensis Chronica, Lib. IV, cc. 7–9 in: MGH. SS. 21: 170–172). Imre király szintén nem Óbudára tekintett rezidenciájaként, ellenkező esetben ugyanis bizonyára nem adományozta volna annak területét az óbudai prépostságnak (1212. s. d.: BTOE. 1: 6–11).⁷ II. András azonban valóban várat építtetett Óbudán, miként tette azt Árpád a geszta szerint. A várat a művészettörténeti kutatás az 1210-es évekre keltezi (HAVASI 2015: 405–469; TAKÁCS 2018: 95–99), amivel összhangban vannak azok a szintén az 1210-es évekből származó írott források, melyek szerint a nagybőjt idejét rendszerint Óbudán töltötte a király kormányzati és bíraskodási ügyekkel foglalkozva, miként tette azt a tatárjárásig fia és utóda, IV. Béla is (KUMOROVITZ 1971: 7–53). Az óbudai építkezés és a település székváros jellege egyértelműen korjelölő jelentőségű elem tehát, mégpedig az 1210-es évekkkel kezdődő időszakra vonatkozóan.

3.3. Izmaeliták. Az előzőekben már említett 1217. év – mintha csak incselkednék velünk – a geszta egy másik epizódjában szintén szerephez jut. Az izmaeliták, azaz különböző etnikai háttérrel rendelkező muszlimok jelenléte az Árpádok Magyarországon ismert jelenség (összefoglalóan l. pl. KARÁCSONYI 1913; GYÖRFFY 1958: 60–74; SZÜCS 1987: 11–27; KRISTÓ 2003: 41–54), és éppen II. András kora bővelkedik különösképpen az izmaelitákra vonatkozó forrásanyagban. A szíriai Aleppóban magyarországi izmaelitákkal találkozó arab geográfus, Yāqūt 1220 tájára keltezhető híradása (HKÍF. 71–72) nem hagy kétséget afelől, hogy a 12. század közepén lezajlott magyar–bizánci háborúkra vonatkozó bizánci források (ÁMTBF. 202, 234) alapján azonosítható szerémségi izmaelita településterület a 13. század első harmadában létezett még, a Várad Regesztrum 1215 és 1222 közötti évekből származó feljegyzései a Nyírségben rajzolnak ki nagyobb izmaelita népességet (VR. 139, 209, 326 sz.), régészeti megfigyelések pedig a mai Orosháza határában valószínűsítettek a közelmúltban egy jelentősnek mondható izmaelita telephelyet, melynek virágkora, az éremleletek alapján ítélve, a 12. század végétől az 1220–1230-as évekig terjedő időszakra helyezhető (RÓZSA 2022: 417–422). A II. András korában Anonymustól függetlenül is dokumentált izmaelita településterületek közül a Nyírség több ízben felbukkan a geszta lapjain (Anonymus cc. 19, 21, 22 in: SRH. 1: 59, 62–63, 63), ám Anonymus nem ott szerepelteti a maga izmaelitáit, hanem Pestnél, amikor előadja azt a történetét, hogy miként adományozta Taksony vezér Pest várát (*castrum, quod dicitur Pest*) a Bulárföldről (*de terra Bular*) – minden bizonnyal a volgai Bolgárországból – érkezett Baksnak és Billának más helyek mellett (Anonymus c. 57 in: SRH. 1: 114–115). Ez utóbbi megjegyzését talán annak jeleként értékelhetjük, hogy tudomása volt a többi magyarországi izmaelita településterület némelyikéről is, így aztán még inkább figyelemre méltó az izmaeliták Pesthez kötése, s kiváltképpen

⁷ Az oklevél hitelével kapcsolatos kérdésekre l. KUMOROVITZ 1972: 8–11, 19–20; GYÖRFFY 1997: 129–130, 131; SPEKNER 2015: 32–33.

azért, mert egy forrásunk kifejezetten „pesti szaracénok”-ról tesz említést azzal kapcsolatosan, hogy a szentföldi hadjáratra induló II. András – egyebek mellett – a tőlük befolyó jövedelmeket (*proventus Sarracenorum de Pesth*) kötötte le Jolánta királyné számára, minden bizonnyal hitbér gyanánt. Az izmaeliták települése az akkori Pesttől északra, a később Újbécsnek nevezett helyen lehetett (GYÖRFFY 1997: 74–78, 112–113; Gy. 4: 552; SPEKNER 2015: 42–43), amelynek határában 1281-ben „a pogányok régi sírjai”-t említik (1281. szept. 21.: BTOE. 1: 200). II. András Jolánta királyné hitbéreére vonatkozó döntését az azt 1218-ban megerősítő pápai bullából ismerjük (1218. máj. 16.: VMHH. 1: 13–14), maga az adat azonban nyilvánvalóan 1217-re vonatkozik. Nehezen lenne indokolható annak feltételezése, hogy a „pesti szaracénok” létezéséről Anonymus II. András említett rendelkezése révén szerzett volna tudomást, a király döntése és annak pápai megerősítése mégis bizonyos időszerűséget kölcsönzött emlegetésüknek az 1217 utáni években, kiváltképpen akkor, ha Anonymus III. Béla halála után is kapcsolatban volt a királyi udvarral, amint arra az Anonymust Péter győri püspökkel azonosító HORVÁTH JÁNOS, más megfontolások alapján, szintén gondolt (IFJ. HORVÁTH 1966: 268, 275), s ami anélkül szolgálhat magyarázatul Óbuda környékének valóban feltűnő ismeretére (GYÖRFFY 1970: 10–11), hogy feltétlenül az óbudai prépostok között kellene keresnünk személyét

3.4. Rómaiak legelője. A geszta korjelölőnek ítélt elemei közül sokan és sokféleképpen értelmezték a *pascua Romanorum* kifejezést (ANONYMUS c. 9 in: SRH. 1: 45–46), ami érthető is, mert „Attila városá”-hoz hasonlóan egyike azoknak a helyeknek, amelyekben Anonymus a „jelen”-re, azaz a geszta írásának idejére utal. A sajátos fordulat irodalmi párhuzamainak és esetleges előképeinek kérdésért részletes tanulmány tette vizsgálat tárgyává a közelmúltban (CSÁKÓ 2019–2020). KRISTÓ GYULA álláspontja szerint a geszta Anonymus saját korára utaló részletei közül ez az egyetlen, mely – megítélése szerint – „biztos” támpontot kínál a geszta keletkezési idejére vonatkozóan. Mivel a „rómaiak”-at a Német-római Birodalom alattvalóival azonosította (KRISTÓ 1978: 630–632), az „éppen most is a rómaiak legelnek Magyarország javaiból” (*nam et modo Romani pascuntur de bonis Hungarie*) megjegyzést (PAIS DEZSŐ fordítása, I. AGH. 87) pedig a „merániak”-kal, azaz részint II. András első feleségének, Gertrúdnak a kíséretében, részint a későbbiekben Magyarországra érkezett németekkel, illetve a számukra tett bőkezű adományokkal hozta kapcsolatba, a geszta keletkezési idejét 1208 és 1213 közé, hozzávetőleg 1210 tájára helyezte (KRISTÓ 1979: 50–53). A „rómaiak” azonosítását illetően KRISTÓnak igaza lehet, a „merániak”-ra, s így a geszta keletkezési idejére vonatkozó javaslata már inkább vitatható. A közelmúltban gondos elemzés mutatta ki, hogy a „merániak”-nak juttatott adományok korántsem tekinthetők kirívóan mértékteleneknek (KÖRMENDI 2019: 47–48), ugyanakkor pedig nem a „merániak” az egyedüliek a birodalmi alattvalók között, akiknek viselt dolgait egy királpárti álláspontról bírálhatta II. András korában. Legalább ennyi, sőt talán több joggal lenne említendő a Német Lovagrend, mely 1211. évi betelepítését követően szembetűnően jelentős kiváltságokat nyert el, majd ezeket kevesellve komoly konfliktusokba keveredett mind az erdélyi püspökséggel, mind II. Andrással, ami végül odáig fajult, hogy a király 1225 nyarán fegyverrel űzte ki a lovagokat országából.

Ennek terve már 1222 elején igazolhatóan készen állt II. András fejében, csak éppen más bonyodalmak háttérbe szorították az ügyet (ZSOLDOS 2022: 266–278). Ha megbarátkozunk a gondolattal, hogy a Német Lovagrend értendő Anonymus „rómaik”-ja alatt, akkor a szövegben említett „most” által lefedett időszak egészen 1225-ig kitolható, sőt mivel a lovagok ügyét az 1230-as évek kiélezett ellentétei során életben tartotta IX. Gergely pápa (1232. aug. 31.: VMHH. 1: 106–107; 1234. okt. 11.: UGDS. 1: 58–60; vö. ZSOLDOS 2022: 344, 365), akár tovább is.

4. Ispánságadományok. Az ispánságok adományozásának kérdésére azért kell kitérnem, mert kulcsszerepet játszik HORVÁTH JÁNOS azon érvelésében, mely szerint a geszta semmiképpen sem keletkezhetett az efféle adományokat eltiltó 1222. évi Aranybulla után (IFJ. HORVÁTH 1966: 12, 275–276; HORVÁTH 1974: 102). Az Aranybulla és Anonymus ispánságadományai között feltételezett kapcsolat azonban valójában nem létezik, hiszen nehéz belátni, hogy miért ne térhetett volna el az Aranybullában foglaltaktól Anonymus a maga művében (abban az esetben persze, ha a geszta szövege az Aranybulla kibocsátását követően nyerte el ma ismert formáját, ami mellett az alábbiakban érvelek majd). II. András birtokpolitikájában ugyanakkor az ispánságadomány korántsem foglalt el olyan központi szerepet, mint azt az Aranybulla említett rendelkezése alapján feltételezték (ZSOLDOS 2022: 248); harminc év alatt két igazolható eset aligha tartható mérték-telenül soknak. Harmadikként számba vehető lenne még esetleg a II. András által Kemény fia Lőrinc – a 13. század közepén jelentős karriert befutó báró (vö. ZSOLDOS 2011: 324) – apjának adományozott „Újvár birtok” (*possessio [...] Wywar*), melyet utóbb IV. Béla visszavett Keménytől, végül pedig IV. László adott vissza Lőrincnek (1273. márc. 30.: HOkl. 64). A Nyitra megyei Újvár, más néven Holics (Gy. 4: 481–482) azonban csak a 13. század közepétől szerepel ispánságként forrásainkban (ZSOLDOS 2011: 273), így könnyen lehet, hogy IV. Béla uralkodása idején szervezték meg ispánságát, amit a király külpolitikájának 1246 után bekövetkezett közismert fordulata indokolhatott. A szakirodalomban szóba került többi eset ugyanakkor vagy nem ispánságadomány volt, vagy csak olyan oklevelekben kerül elő, amelyek sokkal inkább tarthatók hamisnak, mint akár csak kétes hite-lűnek, így ezek az adományok minden bizonnyal meg sem történtek (ZSOLDOS 2022: 78–91). Ez utóbbiak közé sorolom II. András azon állítólagos rendelkezését, mely a pozsonyi ispánságot Jolánta királynénak juttatja (BÁCSATYAI 2022: 13–35). II. András Árpád-házi utódai ugyanakkor – IV. Bélától III. Andrásig – legalább tizenhat ispánságot adományoztak el,⁸ II. András birtokpolitikája pedig, kisebb módosulásokkal, az Aranybulla kiadása után is folytatódott, s a király valóságos ispánságadományainak egyike éppúgy történhetett 1222 után, mint az előtt (ZSOLDOS 2022: 95–111, 83–90). A királyi adománypolitika jellemzői tehát nem támasztják alá azt az elgondolást, hogy indokolt lenne az Aranybullát azon időszak végső határának tekinteni, amelyen belül a geszta keletkezési ideje feltételezhető.

⁸ ZSOLDOS 2011: 128 (Bakony), 147 (Doboka), 148 (Dubica), 149 (Esztergom), 153 (Garics), 154 (Gerzence), 160 (Kemlék), 168 (Marócsa), 177 (Oklics), 178 (Orbász), 181 (Podgorja), 190 (Sempte), 218 (Ung), 271 (Gordova), 272 (Stomfa), 273 (Újvár, azaz Holics).

5. Korjelölő elemek az 1220-as évekből. A végső határpontként már csak azért sem észszerű az 1222. évet megjelölni, mert vannak a műben olyan elemek, melyek II. András uralkodásának későbbi időszakára utalnak.

5.1. Erdély és a határ. Az a feltűnő jelenség, hogy Szabolcs, Tas és Tétény előbb a Meszesi kapunál jelöli ki Árpád fejedelem országának határát, majd mégis sor kerül az azon túl fekvő Erdély birtokbavételére (Anonymus cc. 22, 23–27 in: SRH. 1: 64, 64–69), hű tükörképe annak a kettősségnek, mely akkor állt elő, amikor II. András legidősebb fiát, Béla herceget Erdély élére állította 1226-ban (ZSOLDOS 2022: 294–301), függetlenül attól, hogy a szöveg említett sajátos következetlenségéből kiindulva milyen következtetésekre jutunk a geszta szerkezetére és keletkezéstörténetének egészére vonatkozóan (vö. KARÁCSONYI 1909: 3–4; I. TÓTH 1945–1946: 21–84).

5.2. Erdőispánságok. Nehezen tudok elképzelni továbbá meggyőző érvelést amellet, hogy Anonymus a III. Béla kancelláriáján eltöltött idő alatt nap mint nap találkozott volna a *Sóvár*, *Ugocsa* és *Zólyom* település- és területnevekkel (Anonymus cc. 17, 14, 34 in: SRH. 1: 57–58, 53, 76), s ezért szötte bele azokat történetébe, ahhoz pedig túlságosan távol esnek egymástól, hogy Anonymus – egyébként sem ismert – személyes életútjához köthetnének azokat igazolhatatlan feltételezések révén. A nevek minden bizonnyal léteztek már a korábbiakban is, szélesebb körű ismertségükkel azonban az 1210-es évek előtt aligha számolhatunk. Akkor bontakozott ki ugyanis a II. András reformpolitikájába szervesen illeszkedő azon folyamat, amely a királyi erdőuradalmakból erdőispánságokat formált (ZSOLDOS 2022: 173–181), jellemző módon legtöbbjük első ispánjával az 1210 és 1225 közötti években találkozunk.⁹ Az Anonymus említette Sóvár szintén egy erdőispánság területén kialakított, de attól független királyi uradalom központja volt (NÓGRÁDY 2022: 83–85, 517), első okleveles említése egyébként 1230-ból ismert (1230. s. d.: CDES. 1: 259). Az uradalmak átalakulása erdőispánsággá a legrészletesebben Zólyom esetében követhető nyomon: ott az okleveles adatok az 1230-as évekhez kötik a folyamatot (ZSOLDOS 2022: 176–181). A zólyomi példa jelentőségét növeli, hogy a gesztában szó esik Zólyom kapcsán egy vár építéséről (Anonymus c. 34 in: SRH. 1: 76), márpedig az első zólyomi vár, a mai Pusztavár (*Pustý hrad*) esetében régészeti érveléssel kimutatható egy II. András-kori építési periódus (BELJAK–PAŽINOVÁ 2012: 110; FELD 2014: 373–376), miközben kézenfekvő azt feltételezni, hogy nem várépítéssel vette kezdetét a zólyomi terület fejlesztése.

6. A geszta keltezése. Az elmondottakból, úgy remélem, világossá vált, hogy a geszta megírásának idejét, nem elsőként az Anonymus-irodalomban (VÁCZY 1974: 13–37; SENGÁ 2021) magam II. András uralkodásának második felében keresem, azon belül pedig az utolsó években, 1228 és 1235 között

⁹ 1210. s. d.: PRT. 1: 619 (Bakony), 1214. s. d.: VR. 88. sz. (Bereg), 1215. s. d.: VR. 124. sz. (Erdőd), 1216. s. d.: VR. 163. sz. (Ugocsa), 1219. s. d.: VR. 215. sz. (Patak), 1222. (okt. 31. u.): CDES. 1: 205 (Zólyom), 1225. s. d.: CDCr. 3: 253 (Pilis); vö. ZSOLDOS 2011: 128, 136, 149, 215, 179, 235, 180.

tehát. Erre az időszakra ugyanis a geszta vérszerződésének (Anonymus c. 6 in: SRH. 1: 40–41) minden pontja talál. Az első – mindig Álmos ivadékából legyen a vezér – valójában érdektelen, mert az Árpád-kor politikai gondolkodásának olyan alapvetéséről van szó, mely annak bármely korszakára érvényes (DEÉR 1938: 125–127; ZSOLDOS 1997: 52–54; vö. még BAGI 2017: 256–312). A többi azonban hibátlanul megfeleltethető egy elvakultan elkötelezett királypárti állásfoglalásnak abban a néhány éves időszakban, amelynek elején Béla herceg apja adományait veszi vissza, bár Anonymus vezérei ivadékainak részesedniük kéne a szerzett jószágokban; a herceg a királyi tanács méltóságaiba a régiek helyett a maga híveit juttatja (jóllehet a vezérek ivadékait soha nem lehetne kizárni a tanácsból és az ország tisztségeiből); Béla hívei, akikre támaszkodva szembeszállhat apja akaratával, viszályt szítanak II. András és fia között,¹⁰ így vérüket kellene ontani; s végezetül Béla herceg politikai törekvései (ZSOLDOS 2022: 301–320) a vérszerződés pontjainak nyilvánvaló megszegésével érnek fel (azaz legyen átkozott). 1235 után a dinasztia belüli viszály emlegetése már időszerűtlen elem lenne.

II. András utolsó éveiben nyilvánvaló volt már, hogy Béla herceg a jövő embere, így Anonymus rejtőzködése sem igényel további magyarázatot, IV. Béla véres hatalomátvétele (ZSOLDOS 2022: 436–443) pedig rövidesen igazolta is annak indokoltságát.

Az előbbieken javasolt keltezésnek Anonymus életrajzi adatai sem szükségképpen mondanának ellent, már persze, ha ismernénk azokat. Egyik kortársa, Dezső csanádi püspök születésének legkésőbbi időpontjaként mindenestre az 1169 és 1172 közötti évek jelölhetők meg, mivel 1199 és 1201 között, amikor kancellárként szolgálta Imre királyt, egyúttal szebeni prépost volt (ZSOLDOS 2011: 107; THOROCZKAY 2012: 42) – és egyházi méltóságát sokkal korábban nem is nyerhette el, 1198 közepén még ugyanis bizonyos P. volt a szebeni prépost (WERTNER 1900: 397–399) –, 1202-ben pedig már csanádi püspökként találkozunk Dezsővel (1202. s. d.: UB. 1: 38–39, 39–40; vö. ZSOLDOS 2011: 86), aki 1228-ban szerepel utoljára élő személyként forrásainkban (1228. s. d.: UB. 1: 114–115). 1229-ben már üresedésben lévők mondják püspöki székét (1229. s. d.: PRT. 1: 694–696), amelyet utóda, Bulcsú még az évben elfoglalt (1229. s. d.: CDCr. 3: 318–320). Dezső tehát minden bizonnyal 1228-ban, esetleg 1229 elején halt meg, amikor talán még 60 éves sem volt, ami egyáltalán nem elképzelhetetlenül magas életkor a középkorban sem. Anonymust sem kell sokkal idősebbnek gondolnunk az 1230-as évek első felében, ha III. Béla utolsó éveiben szolgált a kancellárián.

Tévedhetek, persze.

Kulcsszó: Anonymus, Gesta Hungarorum, korjelölő elemek, a geszta keltezése, II. András uralkodásának vége.

¹⁰ Miként a IV. Béla pártján álló Rogerius mester utóbb szintén magától értetődőnek tekintette, hogy II. András bárói uszították a királyt Béla herceg ellen, l. Rogerii Carmen miserabile, c. 9 in: SRH. 2: 557.

Hivatkozott irodalom

- AGH. = *Anonymus Gesta Hungarorum*. Fordította és jegyzetekkel ellátta PAIS DEZSŐ. A bevezetőt írta, a jegyzeteket kiegészítette és a térképet tervezte GYÖRFFY GYÖRGY. Bibliotheca Historica. Magyar Helikon, Budapest, 1977².
- Anonymus = P. magistri, qui Anonymus dicitur Gesta Hungarorum. Eds. JAKUBOVICH, AEMILIUS – PAIS, DESIDERIUS. In: *SRH*. 1: 13–117.
- Arnoldi abbatis Lubacensis Chronica = *Arnoldi abbatis Lubacensis Chronica*. Ed. LAPPENBERG, JOHANN MARTIN. In: *MGH*. SS. 21. Hahn, Hannoverae, 1889. 100–250.
- ÁMTBF. = *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Összegyűjtötte, fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta MORAVCSIK GYULA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.
- BAGI DÁNIEL 2017. *Divisio regni. Országmegosztás, trónviszály és dinasztikus történetírás az Árpádok, Piastok és Přemyslidák birodalmában a 11. és a korai 12. században*. Kronosz Kiadó, Pécs.
- BÁCSATYAI DÁNIEL 2022. Jolánta királyné hitbére és az Aranybulla. (Egy ismeretlen királyi adománylevél 1222-ből). In: TUSOR PÉTER – KANÁSZ VIKTOR szerk., *Magyarország és a Római Szentszék 3. Exquisitae lucubrationes Cornelio Szovák amicabiliter dicatae*. Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport – Moravcsik Gyula Intézet, Budapest–Róma. 13–35.
- BELJAK, JÁN – PAŽINOVA, NOÉMI 2012. A zólyomi Pusztavár régészeti kutatásának eredményei. *Castrum* 15: 103–114.
- BTOE 1. = *Budapest történetének okleveles emlékei 1. (1148–1301)*. CSÁNKY [!] DEZSŐ gyűjtését kiegészítette és sajtó alá rendezte GÁRDONYI ALBERT. A Székesfőváros kiadása, Budapest, 1936.
- CDCr. = *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae 2–15*. Collegit et digessit SMIČIKLAS, T[ADIJA]. Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium, Zagrabiae, 1904–1934.
- CDES. = *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae 1–2*. Ed. MARSINA, RICHARD. Academia Scientiarum Slovaca, Bratislaviae, 1971–1987.
- Chronica Albrici = Chronica Albrici monachi Trium Fontium, a monacho Novi Monasterii Hoiensis interpolata. Ed. SCHEFFER-BOICHORST, PAULUS. In: *MGH*. SS. 23. Hahn, Hannoverae, 1874. 631–950.
- Chronici Hungarici compositio saeculi XIV. = *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*. Ed. DOMANOVSKY, ALEXANDER. In: *SRH*. 1: 217–505.
- CSAPODI CSABA 1978. *Az Anonymus-kérdés története*. Gyorsuló idő. Magvető Kiadó, Budapest.
- CSÁKÓ JUDIT 2019–2020. A rómaiak pannóniai legelője. Megjegyzések egy hagyomány keletkezéséhez. *Fons* 26: 147–192, 27: 119–156.
- DEÉR JÓZSEF 1938. *Pogány magyarság. Keresztény magyarság*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- DHA. 1. = *Diplomata Hungariae antiquissima, accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia I. (ab anno 1000 usque ad annum 1131)*. Edendo operi praefuit GEORGIUS GYÖRFFY, adiuverunt JOHANNES BAPT. BORSA, FRANCISCUS L. HERVAY,

- BERNARDUS L. KUMOROVITZ et JULIUS MORAVCSIK. *Academia Scientiarum Hungarica*, Budapestini, 1992.
- DL. = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár.
- Dpm. = SZÓCS TIBOR, *Damus pro memoria-oklevelek*. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Kiadványai II. Forráskiadványok 54. Archivum Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2017.
- ELTER ISTVÁN 1985. Magyarország Idrīsī földrajzi művében (1154). *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica* 87: 53–63.
- FELD ISTVÁN 2014. Az erdőspánságok várai az Árpád-kori Magyarországon. In: BÁRÁNY ATTILA – DRESKA GÁBOR – SZOVÁK KORNÉL szerk., *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére* 1–2. K. n., Budapest–Debrecen. 1: 369–390.
- Gaufredus de Bruil: *Chronicon* = Gaufredus de Bruil: *Chronicon*. Ed. HOLDER-EGGER, OSWALDUS. In: MGH. SS. 26. Hahn, Hannoverae, 1882. 198–203.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1958. A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig. *Századok* 92: 12–87, 565–615.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1966. Egy krónikahely magyarázatához. *Történelmi Szemle* 9: 25–35.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1966–1998. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1970. Anonymus Gesta Hungarorumának kora és hitelessége. *Irodalomtörténeti Közlemények* 74: 1–13.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1997. *Pest-Buda kialakulása. Budapest története a honfoglalástól az Árpád-kor végi székvárossá alakulásig*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HAVASI KRISZTINA 2015. A király új palotája. Megjegyzések a kora 13. századi óbudai királyi rezidencia művészettörténeti helyéhez. In: BENKŐ ELEK – OROSZ KRISZTINA szerk., *In medio regni Hungariae. Régészeti, művészettörténeti és történeti kutatások „az ország közepén”*. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészettudományi Intézet, Budapest. 405–469.
- HOKI. = *Hazai oklevéltár 1234–1536*. Szerkesztették NAGY IMRE – DEÁK FARKAS – NAGY GYULA. Knoll Károly, Budapest, 1879.
- HKÍF. = *A honfoglalás korának írott forrásai*. OLAJOS TERÉZ, H. TÓTH IMRE és ZIMONYI ISTVÁN közreműködésével szerkesztette KRISTÓ GYULA. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 7. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1995.
- HO. = *Hazai okmánytár* 1–8. Kiadják NAGY IMRE – PAUR IVÁN – RÁTH KÁROLY – VÉGHELY DEZSŐ. Sauervein, Győr–Budapest, 1865–1891.
- IFJ. HORVÁTH JÁNOS 1966. P. mester és műve. *Irodalomtörténeti Közlemények* 70: 1–53, 261–282.
- HORVÁTH JÁNOS 1974. Anonymus és a Kassai Kódex. In: HORVÁTH JÁNOS – SZÉKELY GYÖRGY szerk., *Középkori kútőink kritikus kérdései*. Memoria Saeculorum Hungariae I. Akadémiai Kiadó, Budapest. 81–110.
- KARÁCSONYI JÁNOS 1909. A Szent István anyjáról szóló adatok új megrostálása. *Turul* 27: 1–14.
- KARÁCSONYI JÁNOS 1913. *Kik voltak s mikor jöttek hazánkba a böszörmények vagy izmaeliták?* Értekezések a történeti tudományok köréből XXIII. 7. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

- KARÁCSONYI JÁNOS 1927–1928. A megvakított Álmos herceg krónikása. *Századok* 61–62: 588–592.
- KARÁCSONYI JÁNOS 1900–1904/1995². *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. (Reprint.) Nap Kiadó, Budapest.
- KÖRMENDI TAMÁS 2019. Megjegyzések Gertrúd királyné és udvara szerepéhez az országos politikában. In: SZOVÁK KORNÉL – ZSOLDOS ATTILA szerk., *Királynék a középkori Magyarországon és Európában*. Közlemények Székesfehérvár történetéből. Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár. 45–58.
- KRISTÓ GYULA 1975. Néhány megjegyzés a magyar nemzetségekről. *Századok* 109: 953–967.
- KRISTÓ GYULA 1978. Rómaiak és vlachok Nyesztornál és Anonymusnál. *Századok* 112: 623–658.
- KRISTÓ GYULA 1979. Szempontok Anonymus gestájának megítéléséhez. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica* 66: 45–57.
- KRISTÓ GYULA 2003. *Nem magyar népek a középkori Magyarországon*. Kisebbségkutatás Könyvek. Lucidus Kiadó, Budapest.
- KUMOROVITZ L. BERNÁT 1971. Buda (és Pest) „fővárossá” alakulásának kezdetei. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 18: 7–53.
- KUMOROVITZ L. BERNÁT 1972. Adatok Budapest főváros Árpád-kori történetéhez. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 19: 7–37.
- MES. = *Monumenta ecclesiae Strigoniensis* 1–3. Collegit et edidit FERDINANDUS KNAUZ, LUDOVICUS CRESCENS DEDEK. Typis Descripsit Gustavus Buzárovits, Strigonii, 1874–1924., 4. Ad edendum praeparaverunt GABRIEL DRESKA, GEYSA ÉRSZEGI, ANDREAS HEGEDŰS, TIBURCIUS NEUMANN, CORNELIUS SZOVÁK, STEPHANUS TRINGLI. Archivum Primatiale – Argumentum, Strigonii–Budapestini, 1999.
- MGH. SS. = *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. (Sorozat.) Szerk. GEORG HEINRICH PERTZ et al. 1826–.
- NÓGRÁDY ÁRPÁD 2022. *Sáros vármegye*. Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Új sorozat. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest.
- PAULER GYULA 1899². *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt* 1–2. Athenaeum, Budapest.
- PRT. = *A pannonhalmi Szent-Benedek rend története* 1–12. Szerk. ERDÉLYI LÁSZLÓ – SÖRÖS PONGRÁC. Stephaneum, Budapest, 1902–1916.
- RA. = *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke* 1/1–2/4. Szerk. SZENTPÉTERY IMRE – BORSA IVÁN. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1923–1987.
- Rogerii Carmen Miserabile = Rogerii Carmen Miserabile. Ed. JUHÁSZ, LADISLAUS. In: SRH. 2: 543–588.
- RÓZSA ZOLTÁN 2022. Muszlimok az Árpád-korban: egy tisztántúli lelőhely emlékanyaga. In: RITOÓK ÁGNES – SIMONYI ERIKA szerk., *Árpádok országa. Tanulmányok és katalógus*. Magyar Nemzeti Múzeum – Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 417–422.
- SENGA TORU 2021. A románok nevei Anonymus gesztájában és ami körülöttük van. *Magyar Nyelv* 117: 10–22, 144–157, 309–331. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2021.3.309>

- SÖRÖS PONGRÁCZ 1912. *Az elenyészett benczés apátságok. A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története XII/B.* Stephaneaum, Budapest, 1912.
- SPEKNER ENIKŐ 2015. *Hogyan lett Buda a középkori Magyarország fővárosa? A budai királyi székhely története a 12. század végétől a 14. század közepéig.* Monumenta Historica Budapestinensia 17. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest.
- SRH. = *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* 1–2. Edendo operi praefuit EMERICUS SZENTPÉTERY. Az Utószót és a Bibliográfiát összeállította, valamint a Függelékben közölt írásokat az I. kiadás anyagához illesztette SZOVÁK KORNÉL és VESZPRÉMY LÁSZLÓ. Nap Kiadó, Budapest, 1999².
- SZÜCS JENŐ 1987. Két történelmi példa az etnikai csoportok életképességéről. In: JUHÁSZ GYULA főszerk., *Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport évkönyve.* Országos Széchényi Könyvtár, Budapest. 11–27.
- TAKÁCS IMRE 2018. *A francia gótika recepciója Magyarországon II. András korában.* Balassi Kiadó, Budapest.
- THOROCZKAY GÁBOR 1994–1995. Az Anonymus-kérdés kutatástörténeti áttekintése (1977–1993). *Fons* 1: 93–149, 2: 117–173.
- THOROCZKAY GÁBOR 2012. A szebeni prépostság történetének főbb kérdései a XIV. század közepéig. *Fons* 9: 37–55.
- I. TÓTH ZOLTÁN 1945–1946. Tuhutum és Gelou. Hagymány és történeti hitelesség Anonymus művében. *Századok* 79–80: 21–84.
- UB. = *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg* 1–5. Barb. von HANS WAGNER – IRMTRAUT LINDECK-POZZA et al. Böhlau, Graz–Köln–Wien, 1955–1999.
- UGDS. = *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* 1–7. Barb. von FRANZ ZIMMERMANN – CARL WERNER et al. K. n. – Editura Academiei Române, Hermanstadt–Köln–Wien–București, 1892–1991.
- VÁCZY PÉTER 1974. Anonymus és kora. In: HORVÁTH JÁNOS – SZÉKELY GYÖRGY szerk., *Középkori kútforrások kritikus kérdései.* Memoria Saeculorum Hungariae 1. Akadémiai Kiadó, Budapest. 13–37.
- VMHH. = *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia* maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta, collecta ac serie chronologica disposita ab AUGUSTINO THEINER 1–2. K. n., Romae, 1859–1860.
- VR. = *Az időrendbe szedett váradi tűzvesztés-próba-lajstrom* az 1550-iki kiadás hű másával együtt. DR. KARÁCSONYI JÁNOS és DR. BOROVSKY SAMU akadémiai I. tagok közreműködésével kiadja a Váradi Káptalan. Budapest, 1903.
- WERTNER MÓR 1900. Az erdélyi németek bevándorlása és a szebeni prépostság a XIV. század végéig. Meghatározások és helyreigazítások. (Második és befejező közlemény). *Erdélyi Múzeum* 17: 397–413.
- ZalaOkl. = *Zala vármegye története. Oklevéltár* 1–2. Szerk. NAGY IMRE – VÉGHÉLY DEZSŐ – NAGY GYULA. K. n., Budapest, 1886–1890.
- ZO. = *A zichi és vásonkeői gróf Zichy család idősb ágának okmánytára* 1–12. Szerk. NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHÉLY DEZSŐ – KAMMERER ERNŐ – LUKCSICS PÁL. K. n., Pest–Budapest, 1872–1931.

- ZSOLDOS ATTILA 1996. Nemzetségek és honfoglalók. In: VESZPRÉMY LÁSZLÓ szerk., *Honfoglaló őseink*. Zrínyi Kiadó, Budapest. 176–194.
- ZSOLDOS ATTILA 1997. *Az Árpádok és alattvalóik. Magyarország története 1301-ig*. Történelmi Kézírókönyvtár. Csokonai Kiadó, Debrecen.
- ZSOLDOS ATTILA 1998. Visegrád vármegye és utódai. *Történelmi Szemle* 40: 1–32.
- ZSOLDOS ATTILA 2002. Nemzetségek halála és születése Szent István korában. In: VESZPRÉMY LÁSZLÓ szerk., *Szent István és az államalapítás*. Nemzet és emlékezet. Osiris Kiadó, Budapest. 380–393.
- ZSOLDOS ATTILA 2011. *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. História könyvtár. Kronológiák, adattárak 11. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest.
- ZSOLDOS ATTILA 2014. Bihar megye korai története. In: ZSOLDOS ATTILA szerk., *Nagyvárad és Bihar a korai középkorban*. Tanulmányok Biharország történetéből 1. Varadinum Kulturális Alapítvány, Nagyvárad. 167–190.
- ZSOLDOS ATTILA 2017. A három Esztergom: a korai várost alakító tényezők. In: HEGEDŰS ANDRÁS szerk., *Metropolis Hungariae*. Strigonium Antiquum 8. Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Prímási Levéltára, Esztergom. 28–39.
- ZSOLDOS ATTILA 2022. *Az Aranybulla királya*. Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár.

Anonymus' Gesta Hungarorum as a source for the study of history

The paper attempts to unravel the date at which Anonymus' *Gesta Hungarorum* may have been written. The starting point is that the knowledge revealed in Anonymus' work could originate from any time period before compiling the gesta, thus those referring to the latest period discussed are the most significant ones. The components denoting the era of the gesta date it to have been written during the reign of King Andrew II (1205–1235). Several of these indicate that the gesta was most probably written between 1228 and 1235.

Keywords: Anonymus, *Gesta Hungarorum*, components denoting an era, the birth of the Gesta, the end of King Andrew II's reign.

ZSOLDOS ATTILA
Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete